

"De Rijdende Artillerie komt in stelling in de slag bij Waterloo"

een schilderij van J. Hoynck van Papendrecht

Hoynck van Papendrecht (1858-1933) neemt in de beeldende kunst een heel eigen plaats in. Hij verkeerde niet in schildersmilieus en niets in zijn uiterlijk verried zijn artistieke talenten. Hij was, zijn patriciërsafkomst getrouw, een uiterst correct geklede, gezeten burger, sinds 1902 een Haags burger. Men heeft hem wel eenzijdigheid verweten, want zijn onderwerp veranderde in de loop der jaren nauwelijks. Hem boeiden altijd weer de schilderachtige elementen van het militaire leven, de kleurrijke uniformen en bovenal paarden. Men verweet hem ook wel dat zijn stijl zich niet wijzigde, dat hij zich niet liet beïnvloeden door de stromingen in de schilderkunst van zijn tijd. Dan vergeet men echter dat hij in de eerste plaats illustrator was en wilde zijn. Hij was een groot deskundige op het gebied van uniformen, wapens, uitrustingsstukken en paardentuigen en stelde er een eer in deze, tot in details nauwkeurig, historisch juist af te beelden. Deze grote kennis van de details komt het meest tot haar recht in zijn talloze tekeningen en aquarellen. In zijn schilderijen ziet men - of men hem nu al dan niet tot de impressionisten wil rekenen - dat het impressionisme hem niet onberoerd heeft gelaten. Hiervan getuigt op ons schilderij bijvoorbeeld de wijze waarop de officier te paard achter het kanon is afgebeeld. Vergelijkt men echter zijn schilderijen van Gele Ridders met het bekende doek "Rijdende Artillerie" van de impressionist Breitner (Rijksmuseum, Amsterdam) dan valt het verschil ogenblikkelijk op:

bij Breitner overheerst de totale impressie van kleur en beweging, Hoynck van Papendrecht blijft de illustrator die een bepaalde gebeurtenis nauwkeurig wil uitbeelden.

Als het bij dit artikel afgebeelde schilderij uit het bezit van het Koninklijk Leger- en Wapenmuseum - een fors doek van 160 x 103 cm - geen enkele titel had meegekregen, dan nog was de voorstelling voor de kenner van de militaire historie zonder moeite te determineren. De uniformen zijn die van de Nederlandse Rijdende Artillerie in 1815, hetzelfde geldt voor het kanon en de munitiecaisson; het terrein is de kenmerkende hoogterand van het plateau van Mont Saint Jean ten zuiden van Waterloo en de rechts op de achtergrond afgebeelde boerderij is de hoeve La Haye Sainte gelegen voor het centrum van de stelling; hieruit valt te concluderen dat het terrein waar het stuk in stelling gebracht wordt gezocht moet worden in de omgeving van de plaats waar nu de Leeuw van Waterloo staat; de belichting van de hoeve geeft de stand van de zon aan en daarmee het tijdstip van de dag; de avond begint te vallen en de ondergaande zon werpt haar laatste stralen over het slagveld. Met deze gegevens is het mogelijk zeer nauwkeurig te bepalen welke actie de schilder heeft willen uitbeelden en tot welke batterij het afgebeelde stuk behoort. De Nederlandse troepen hebben immers bij Waterloo niet veel mogelijkheden gehad zich spectaculair te onderscheiden. 1)

Wellington had weinig vertrouwen in de gevechtswaarde van de "Dutch-Belgians" en nog minder in hun loyaliteit. Hij voorzag allerwegen verraad en desertie. Hadden niet de meeste officieren - op de jongste luitenanten na - hun krijgservaring opgedaan in Napoleons veldtochten? Hadden zij niet aan Napoleon hun carrières en hun onderscheidingen te danken?

Wellington was ten zeerste verontrust over het enthousiasme waarmee het Franse leger zijn terugkerende keizer had begroet. De Zuidelijke Nederlanden hadden twintig jaar deel uitgemaakt van Frankrijk; de Noordelijke Nederlanden slechts drie jaar, maar in de daaraan voorafgaande vijftien jaren hadden zij de Franse politiek als bongenoten daadwerkelijk gesteund. In de Zuidelijke Nederlanden was men allesbehalve geestdriftig over de opgelegde "inlijving" bij het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden.

Als geallieerd opperbevelhebber achtte Wellington het dan ook niet verantwoord het Nederlandse veldleger - drie divisies, een brigade en een cavaleriedivisie, tezamen ruim 30.000 man, bijna een derde van Wellingtons strijdmacht - als één geheel onder de tweeëntwintigjarige prins van Oranje bijeen te houden: hij verdeelde de divisies over zijn Britse legerkorpsen. Op 18 juni bij Waterloo regelde Wellington het zo dat de Nederlandse divisies elk onderling contact misten en de prins van Oranje als commandant van het centrum zelfs geen enkele Nederlandse soldaat onder zijn bevelen had.

De 1ste Nederlandse divisie, waaraan toegevoegd een voor de koloniën bestemde brigade, onder het bevel van de achttienjarige prins Frederik heeft noch aan de strijd bij Quatre Bras, noch aan die bij Waterloo deelgenomen. Zij vormde op 18 juni tezamen met enkele Brits-Hannoveraanse brigades een flankdekking bij Halle, ongeveer 15 km ten westen van Waterloo.

Tot de morgen van 19 juni bleef men hier volkomen onkundig van wat zich bij Waterloo had afgespeeld.

De 2de Nederlandse divisie had op 16 juni bij Quatre Bras de eerste stoot moeten opvangen toen Ney met een overmacht dit belangrijke kruispunt aanviel. De tot deze divisie behorende Nassause brigade had tot taak het Bois de Bossu te verdedigen en was zodoende gevrijwaard tegen artillerievuur en cavalerieaanvallen. Des te zwaarder kreeg de andere brigade onder generaal-majoor Van Bijlandt, waarbij de rijdende batterij Bijleveld, het in het open veld te verduren. Wie het lot kent van weerstandbiedende voorposten kan zich voorstellen hoe moeilijk deze zwaar geteisterde brigade het bij Waterloo moest hebben. Daar liet Wellington de brigade met de batterij Bijleveld stelling nemen op de voorhelling van het plateau, ten oosten van La Haye Sainte, om als levende golfbreker te fungeren bij een Franse aanval. Toen het voorbereidende Franse artillerievuur om half twaalf losbarstte vormde de brigade het enig duidelijk zichtbare doelwit, want alle andere troepen bevonden zich achter de hoogterand, gedekt tegen gericht vuur. Toen omstreeks twee uur in de middag een Frans legerkorps in dichtaaneengesloten formaties tot de aanval overging bezweek het restant van de ongelukkige brigade voor de overmacht.

De 3de Nederlandse divisie stond enkele kilometers ten westen van de stelling opgesteld in en om Braine l'Alleud. Pas in de tweede helft van de middag, toen het duidelijk geworden was dat Napoleon geen omtrekkende beweging in de zin had, werd zij naar het stellingterrein zelf verplaatst als reserve. Haar commandant was luitenant-generaal Chassé. Diens militaire loopbaan was allerm minst geschikt om Wellington vertrouwen in te boezemen. Reeds in de jaren 1792-1795 had hij, een uitgeweken patriot, als luitenant-kolonel in het Franse Noorderleger deelgenomen aan de verovering van de Nederlanden en aan de daarmee gepaard gaande nederlaag van de Britse troepen waarbij Wellington zich toen, eveneens als luitenant-kolonel, bevond. In 1799 streed hij in Bataafse dienst tegen de Engelsen en Russen in Noord-Holland. Met Nederlandse troepen maakte hij deel uit van Napoleons leger bij diens veldtochten in Duitsland, sinds 1806 als generaal-majoor. Van 1808 tot 1813 streed hij in Spanje tegen Wellington en nog in 1814 onderscheidde hij zich, inmiddels tot luitenant-generaal bevorderd, in de laatste veldtocht van Napoleon tegen de in Frankrijk doorgedrongen geallieerden. Eerst in oktober 1814 vraagt hij ontslag uit Franse dienst, maar hij wordt toch opgenomen in het nieuwe Nederlandse leger, zelfs zonder de meestal toegepaste rangsverlaging.

Deze krijgservaren en energieke generaal kon het moeilijk verkroppen dat zijn divisie op 16 juni tot werkeloosheid was gedoemd, hoewel zij slechts 10 km van Quatre Bras verwijderd was. Moest haar nu bij Waterloo hetzelfde lot beschoren zijn? Als de middag overgaat in de avond houdt Chassé het niet langer uit; hij rijdt naar voren om te zien of er nu werkelijk geen taak voor zijn divisie is weggelegd. Het slagveld biedt alom een chaotische aanblik. Wel zijn alle Franse infanterieaanvallen tot nu toe afgeslagen, wel heeft de Franse cavalerie vergeefs getracht door massale charges de geallieerde carré's te vernietigen, wel is het kasteelcomplex Hougomont, rechts voor de stelling, nog steeds in Britse handen, maar het bastion voor het centrum, de hoeve La Haye Sainte, is juist verloren gegaan en daardoor hebben de Fransen vaste voet gekregen op het plateau en kunnen zij nu op korte afstand gericht artillerievuur uitbrengen op de troepen die zich op het plateau bevinden. Zo wordt onder andere de rijdende batterij van de Britse kapitein Mercer vrijwel vernietigd. De toestand is uiterst kritiek; de verliezen zijn enorm; de troepen zijn uitgeput. Dan zetten zich zes bataljons van de Keizerlijke garde in beweging tegen Wellingtons centrum tussen La Haye Sainte en Hougomont. Het zijn er maar weinig, want Napoleon heeft al vele andere moeten inzetten om de nu krachtig doorgezette Pruisische aanval op zijn rechterflank te keren.

Toch zijn zij ervan overtuigd dat zij, gesteund door al wat er aan infanterie, cavalerie en artillerie nog tot vechten in staat is, Wellingtons leger de genadestoot zullen toebrengen, zoals hun traditionele taak is.

Chassé begrijpt dat nu het moment gekomen is om op eigen initiatief te handelen. Hij heeft bij zijn divisie een rijdende batterij onder kapitein Krahmer en een voetbatterij onder kapitein Lux, beide bestaande uit zes kanonnen van zes pond en twee houwitsers van vierentwintig pond. Deze vuurkracht is dringend nodig nu zoveel Britse kanonnen tot zwijgen zijn gebracht. De rijdende batterij, de helft onder kapitein Krahmer, de andere helft onder luitenant Van der Smissen, komt in galop naar voren, opent ogenblikkelijk het vuur, brengt eerst de Franse artillerie op de hoogterand noord van La Haye Sainte tot zwijgen en verandert dan van richting om de naderende Franse garde met kartetsvuur te bestoken.

Dat is het moment dat ons schilderij weergeeft. Zeven kanonnières brengen een zesponder naar voren over het terrein doorweekt door de plensregens van de vorige dag en nacht. Een munitiecaisson - evenals het kanon van Frans model - heeft een treffer gehad op de achterwielen en ligt scheefgezakt tegen de grond. Een gesneuvelde Britse artillerist bij het rechterachterwiel geeft aan dat op deze plaats de Britten reeds hun tol aan Mars betaald hebben.

Achter het kanon ziet men te paard kapitein Krahmer. Men moet aannemen dat Hoyneck van Papendrecht diens portret in het museum van het Korps Rijdende Artillerie gekend heeft: hij heeft immers intensief als illustrator meegewerkt aan het in 1893 door N.J.A.P.H. van Es samengestelde gedenkboek ter gelegenheid van het eeuwfeest van het K.R.A. en aan het daarna door dezelfde auteur voltooid monumentale werk in vijf delen, tien banden, "Het Historisch Museum van het Korps Rijdende Artillerie". Een afbeelding van genoemd portret vindt men tegenover pagina 74 van deel V,1. Krahmer is hier majoor; het portret moet dus dateren uit de jaren 1826-1830, want zijn bevordering vond plaats in 1826 en 23 september 1830 sneuvelde hij te Brussel toen hij bij het Koninklijk paleis meehielp een kanon in stelling te brengen tegen de opstandelingen. Wellicht heeft Hoyneck van Papendrecht met opzet vermeden het gelaat van de batterijcommandant al te zeer te detailleren omdat hij hem slechts van een portret, en dan als tenminste tien jaar oudere man kende. De ruiter achter de kapitein is een batterijtrompetter, kenbaar aan zijn schimmel, zijn kolbak en zijn rode uniformjas. Links van hem zijn Britse troepen aangeduid met de voor hen karakteristieke rode uniformkleur.

Rechts bovenaan beschijnt de avondzon La Haye Sainte en daarvoor ziet men de Franse garde in opmars. Achter de voorste kanonnières zijn vaag in de kruitdamp enkele figuren zichtbaar, kennelijk ruiters; men krijgt de indruk dat zij kolbakken dragen en dan zijn het geen

Nederlanders, want dezen droegen shako's. Rechts van het kanon ligt een dode Franse kurassier als stille getuige van de charges van de cavalerie.

Het was een Zuidnederlandse batterij waarover kapitein Carel Frederik Krahmer 2) het bevel voerde. Als cadet had hij dienst genomen in het Bataafse leger en in 1806 werd hij benoemd tot tweede luitenant bij de rijdende artillerie van het Koninklijk Hollandse leger. Hij nam deel aan de veldtochten in Duitsland, onderscheidde zich bij Friedland in 1807 en speelde in 1809 een rol bij de verovering van Straalsund waar het vrijkorps van majoor Schill zich had verschanst. In 1811 benoemt Napoleon hem tot ridder in het Legioen van Eer. In november 1814 wordt hij kapitein-commandant van een te Mechelen opgerichte batterij (men sprak toen nog van compagnie) rijdende artillerie die in het voorjaar van 1815 ingedeeld wordt bij het veldleger.

Voor zijn houding bij Waterloo wordt hij reeds bij K.B. van 18 juli 1815 benoemd tot ridder M.W.O. Ode klasse. Hoewel het reglement van deze orde voorschreef dat bij elke benoeming vermeld moest worden voor welke daad of daden deze onderscheiding werd verleend, werd aan deze bepaling niet de hand gehouden. In het geval Krahmer is het desondanks duidelijk: deze officier had zijn batterij zo in de hand dat zij over moeilijk terrein zeer snel in stelling kwam; hij zag onmiddellijk welk doel voorrang moest hebben, de Franse artillerie ten noorden van La Haye Sainte. Het is merkwaardig dat wij deze bijzonderheid danken aan een Engelse bron, het in 1870 uitgegeven dagboek van de reeds hierboven genoemde kapitein Mercer (later opnieuw uitgegeven in 1927 en in 1969). De omvangrijke Britse literatuur pleegt zich bijzonder denigrerend over de "Dutch-Belgians" uit te laten en Mercer vormt hierop geen uitzondering. Des te opvallender is wat hij meedeelt over de eindfase van de slag bij Waterloo (pagina 179/180 van de editie 1969). Zijn batterij lijdt katastrofale verliezen door het plotselinge vuur van een batterij 400 à 500 yards links voor hem. Hij vervolgt aldus:

"The fine continued on both sides, mine becoming slacker and slacker, for we were reduced to the last extremity, and must have been annihilated but for the opportune arrival of a battery of Belgic artillery a little on our left, which, taking the others in flank nearly at point blank, soon silenced and drove them off. We were so reduced that all our strength was barely sufficient to load and fire three guns out of our six."

Dit kan alleen de batterij Krahmer geweest zijn die zo als redder in de nood optrad, want er was op die tijd en die plaats geen enkele Nederlandse batterij aanwezig. Mercer haast zich echter om het effect van zijn waarderende woorden weg te nemen door, zoals gebruikelijk, een scheldkanonnade:

"These Belgians veere all beastly drunk, and, when they first came up, not at all particular as to which way they fired; and it was only by keeping an eye on them that they were prevented from treating us, and even one another. These whretches had probably already done mischief elsewhere - who knows?"

Chassé had intussen ook de voetbatterij Lux bevel gegeven naar voren te komen. Deze Noordnederlandse batterij had een weinig doortastende en inspirerende commandant. Zij bleef halverwege in het terrein steken en heeft in het geheel geen deel genomen aan de strijd. De batterij Krahmer bracht een der naderende aanvalscolonnes van de Franse garde met "blikken dozen" (kartetsen) zware verliezen toe. Men moet niet gering denken over de moed die nodig was om de strijd aan te binden met de vermaarde Keizerlijke garde: zij gold als onoverwinlijk! Bovendien stond de artillerie in deze tijd in voorste lijn opgesteld; zij had immers een vrij schootsveld nodig en werd dus niet gedekt door infanterie. Krahmer en de zijnen hebben grote moed getoond.

Hetzelfde mag gezegd worden van de zes bataljons van de 1ste brigade onder kolonel Detmers behorende tot Chassé's divisie. Toen er een gevaarlijke opening in de frontlijn ontstond liet Lord Hill, de commandant over dit deel van het front, drie bataljons van deze brigade naar voren komen. Chassé deed de drie andere bataljons onmiddellijk aansluiten en liet de gehele brigade met de bajonet chargeren. De aanvalscolonne van de garde waarop deze aanval was gericht, reeds zwaar geteisterd door het vuur van de batterij Krahmer, werd volkomen verrast door de onverwachte komst van deze verse bataljons: zij vertraagt de pas, zij blijft staan en dan gebeurt wat nooit gebeurde: de garde deinst terug! Het is het eerste moment dat de weegschaal, die steeds dreigde door te slaan ten gunste van Napoleon, de andere kant op neigt. Het is nog maar een klein symptoom, maar het is het begin van de overwinning. Het bericht "la garde recule!" wordt al gauw gevolgd door "nous sommes trahis", de kreet die bij de Fransen steeds weerklinkt als hun weerstand breekt. Dok de aktie van de brigade Detmers heeft Hoyneck van Papendrecht uitgebeeld 3), op een doek van exact dezelfde afmetingen als het hier besprokene. Het lijkt een aannemelijke veronderstelling dat Hoyneck van Papendrecht, toen hij zich in de negentiger jaren zo intensief bezig hield met de geschiedenis van het K.R.A., geïnspireerd werd tot het schilderen van het optreden van de batterij Krahmer en toen van mening was dat de aanval van de brigade Detmers evenzeer verdiende vastgelegd te worden.

Dr. N. Vets Heijn

NOTEN

- 1) Schrijver dezes heeft in zijn boek "Glorie zonder Helden" (Wetenschappelijke Uitgeverij, Singel 262, Amsterdam 1974) getracht zo objectief mogelijk na te gaan welke rol de Noord- en Zuidnederlanders in 1815 hebben gespeeld in het verzet tegen de teruggekeerde Napoleon en welk aandeel zij hebben gehad in de slagen bij Quatre Bras en Waterloo. Hij moest tot de conclusie komen dat de waarheid niet steeds zo mooi geweest is als de vaderlandse geschiedschrijving ons wilde doen geloven, maar dat anderzijds de Nederlandse troepen, mits zij een reële kans kregen, niet onderdeden voor andere geallieerde eenheden, met uitzondering van die Britse bataljons die jarenlang onder Wellington in Spanje hadden gevochten. De Britse geschiedschrijvers hebben van meet af een lastercampagne ontketend tegen de "Dutch-Belgians" en hun alles wat maar ergens verkeerd gegaan is in de schoenen geschoven, een lastercampagne die nog steeds niet verstomd is en, gezien het onuitroeibare Britse chauvinisme, wel nooit meer zal verstommen. Het was daarom een grote voldoening aan de hand van het schilderij van Hoyneck van Papendrecht een der episodien te mogen belichten waarin Nederlandse troepen, onervaren als zij waren, dank zij flinke en krijgsvaren aanvoerders hun plicht, en meer dan dat, hebben gedaan.
- 2) Later voerde hij de naam Krahmer de Bichin, doch in 1815 was dit nog niet het geval.

- 3) Dit schilderij bevindt zich in het Rijksmuseum te Amsterdam. Het werd aangekocht in 1905 voor f 950,-. Het is echter niet steeds in dit museum gebleven. In 1935 krijgt de Rijkschool in Amersfoort het in bruikleen. In 1940 gaat het naar het Legermuseum te Doorwerth. Door de Duitsers geroofd en naar Duitsland gebracht wordt het in 1946 teruggevonden in een marine-arsenaal in Schleswig-Holstein en teruggebracht naar Nederland.